

בני דוד עלי

מכינה ישיבתית לצה"ל | ישיבה לבוגרי צבא | ישיבה גבוהה

עיון באגדות הפורים במסכת מגילה

פרק א: מקומה ותפקידה של ושתי

מעיון ראשוני במגילה נראה כאילו ושתי היא דמות חולפת, המופיעה לרגע ומפנה את מקומה, כמין רכיב המאפשר לאסתר להתברג במקום, שממנו תציל את עם ישראל. עיון באגדת חז"ל שבגמרא¹ מגלה נדבכים נוספים במקומה של ושתי ומשמעות מיתתה, ומעמיק את ההתבוננות במרכיבים נוספים בסיפור הפורים שבמגילה.

האגדתא במסכת מגילה עוסקת בביאור מדרשים על סדר המגילה. במסגרתו היא מביאה רצף של פתיחות – "פתח לה פיתחא מהכא". משמעות הפתיחה נתבארה ברש"י (ד"ה פתח): 'כשהיה רוצה [התנא או האמורא] לדרוש בעניין איגרת פורים [=המגילה] היה מתחיל לדרוש מקרא זה'. הפתיחה [או הפתיחתא] היא נקודת המוצא להתבוננות הייחודית של החכם המדובר במגילה. זוהי זווית המבט שממנה הוא מתבונן על מהלך המגילה מתוך המקרא. נתבונן בפתיחה הראשונה אותה בחרה הגמרא לסדר בפנינו:

ר' יונתן פתח לה פיתחא להאי פרשתא מהכא: (ישעיה יד - כ"ב) 'וקמתי עליהם וגוי' והכרתי לבלב שם ושאר ונין ונכד נאם ה'! שם - זה הכתב. שאר - זה לשון. ניין - זה מלכות. ונכד - זו ושתי.

בפתיחה זו מודגש שושתי אינה רק אשתו הסוררת של אחשוורוש. יש להתבונן על המגילה מתוך הבנה שושתי היא נכדתו של נבוכדנאצר, קרי עלייתה ומיתתה הם שיאו וסופו של החשבון האלוקי עם בבל. חורבן בית המקדש והמאבק עם הכוח שהחריב את הופעת הקודש בעולם, פולש עם דמותה של ושתי אל תוך ראשיתה של מלכות פרס. בלב משתהו של אחשוורוש מתנהל חשבון עבר, כביכול, עם שרידי הממלכה שהחריבה את מקדשו. המקדש וכליו נוכחים, על פי המדרש, גם במשתה אחשוורוש ('וכלים מכלים שונים'). משמעותם בתפיסתו של אחשוורוש תורחב בהמשך.

הפתיחה השנייה בסדר עולה קומה בבירור דמות זו:

רבי שמואל בר נחמני פתח לה פיתחא להאי פרשתא מהכא: {ישעיה נה-יג} 'תחת הנעצוץ יעלה ברוש ותחת הסרפד יעלה הדס'. תחת הנעצוץ - תחת המן הרשע שעשה עצמו ע"ז, דכתיב: {ישעיה ז - יט} 'ובכל הנעצוצים ובכל הנהלולים', יעלה ברוש - זה מרדכי, שנקרא ראש לכל הבשמים, שנאמר: {שמות ל-כג} 'ואתה קח לך בשמים ראש מר דרור', ומתרגמינן מרי דכי 'תחת הסרפד' - תחת ושתי הרשעה בת בנו של נבוכדנאצר הרשע, ששרף רפידת בית ה', דכתיב: {שיר השירים ג-י} 'רפידתו זהב', יעלה הדס זו אסתר הצדקת שנקראת הדסה שנאמר {אסתר ב-ז} 'ויהי אומן את הדסה'. ויהיה לה' לשם' - זו מקרא מגילה. 'לאות עולם לא ייכרת' - אלו ימי פורים.

ושתי מכונה בפתיחה זו 'סרפד' והגמרא דורשת תואר זה מלשון 'רפד' – תשתית מרפדת לחלות השכינה, רפידת בית ד'. מי שנלחם נגד השראת שכינה בעולם ובישראל וניסה להציב עצמו כמלך העולם – נבוכדנאצר, סבה של ושתי – ממשיך את פעולתו בנכדתו – 'ושתי הרשעה', בת בנו של נבוכדנאצר הרשע. תארי הרשע הללו אינם קללה בעלמא. הם מסמנים את הרצף הערכי בין הסבא, הכובש המחריב, לבין הנכדה. זו מופיעה כדמות לכאורה שולית בתחילת המגילה, אך בעומק העניין מסמלת את המשכיות המגמה הבבלית מחד, ואת המשך החשבון האלוקי עם מי שהחריב את מקדשו, כאמור לעיל.

¹ מסכת מגילה י' ע"א – י"ז ע"א.

בהקשר זה ראוי לשים לב לסיום הפתיחה, בתום ההשוואה הניגודית של הדמויות. 'והיה לה' לשם' - זו מקרא מגילה. 'לאות עולם לא ייכרת' - אלו ימי פורים. בחשבון האלוקי מול בבל, המופיע בפתיחה הראשונה, הדבר הראשון המוכחד הוא השם! '...והכרתי לבבל שם ושאר ונין ונכד נאם ה' . שם - זה הכתב...'. המגילה הכתובה, שבה נכתב לדורות, בסוף ימי הבית השני, נצחוננו של הבורא, שנעלם כביכול אחרי החורבן, - מגילה זו היא השם האמיתי. היא האנטיטזה והתשובה של האבדת השם של בבל.

נצרך לשתי פתיחות אלו פתיחה נוספת - החמישית במספר² - שעושה שינוי מפתיע:

'רבה בר עופרן פתח לה פיתחא להאי פרשתא מהכא: (ירמיה מט-לח) 'ושמתי כיסאי בעילם והאבדתי משם מלך ושרים' - 'מלך' - זו ושתי, 'שרים' - זה המן ועשרת בניו.

מפתיחה זו עולה הבנה ייחודית. גם רבה בר עופרן סובר שהמגילה ואירועיה הם המשך החשבון עם בבל, מחריבת המקדש. אולם, הוא שם במרכז התרחשות המגילה את ושתי והמן. ושתי מקבלת בפתיחה זו שדרוג מעמדי מדמות שולית למקבילה של המן! על פי הנאמר לעיל, הדברים יותר מובנים. ושתי היא שיירי בבל הנטועים בלב מלכות פרס. היא הציר המגשר מחורבן המקדש בידי בבל אל ליבה המלכותי של מלכות אחשוורוש, כפי שיועמק ויתברר להלן. יחד עם אחשוורוש היא מנסה להמשיך את המפעל הבבלי - חורבן המקדש וסילוק הקודש.

מגמה זו באה לידי ביטוי בפסוקים הראשונים - והאחרונים... - העוסקים בעימות בין ושתי לאחשוורוש, ובדרשת האגדתא עליהם:

'גם ושתי המלכה עשתה משתה נשים בית המלכות אשר למלך אחשוורוש' (פסוק ט). ודורשת הגמרא:

'גם ושתי המלכה עשתה משתה נשים בית המלכות' - בית הנשים מיבעי ליה? אמר רבא: שניהן לדבר עבירה נתכוונו. היינו דאמרי אינשי: 'איהו בקרי ואתתיה בבוציני'.

על אף העימות המתקשר והסופני בין השניים אסור להתבלבל - 'שניהם לדבר עבירה נתכוונו!' תפיסת העולם ומדיניות החיים המשותפת עד תום לושתו ולאחשוורוש רואה במשתה הזימה של היין אג'נדה מוצהרת, וכל אחד פועל במישור שלו לקדם אותה. 'איהו בקרי' - דלועים גדולות - ואתתיה בבוציני - דלועים קטנים'. ורש"י הרחיב ובאר: 'זה נואף וזו נואפת. הוא אומר להראות את יופייה, והיא לכך נתכוונה שיסתכלו ביופייה'. לושתו אין בעיה עצמית להראות לפני המלך והשרים. להיפך! גם היא לכך נתכוונה (הסיבות לסירוב יתבררו להלן).

מתוך כך היא מנסה להשליט מדיניות חיים זו על בנות ישראל ולהמשיך את החרבת הקודש:

'ביום השביעי כטוב לב המלך ביני' - אטו עד השתא לא טב לביה בחמרא? אמר רבא: יום השביעי שבת היה! שישראל אוכלין ושותין מתחילין בד"ת ובדברי תשבחות, אבל עובדי כוכבים שאוכלין ושותין אין מתחילין אלא בדברי תיפלות. וכן בסעודתו של אותו רשע, הללו אומרים 'מדיות נאות' והללו אומרים 'פרסיות נאות'. אמר להם אחשוורוש: כלי שאני משתמש בו אינו לא מדיי ולא פרסי, אלא כשדיי! רצונכם לראותה? אמרו לו: אין, ובלבד שתהא ערומה, שבמדה שאדם מודד בה מודדין לו. מלמד, שהייתה ושתי הרשעה מביאה בנות ישראל ומפשיטן ערומות ועושה בהן מלאכה בשבת, היינו דכתיב 'אחר הדברים האלה כשוך חמת המלך אחשוורוש זכר את ושתי ואת אשר עשתה ואת אשר נגזר עליה' - כשם שעשתה כך נגזר עליה!

האכילה והשתייה - שתיית היין - של עובדי כוכבים, מובילה לדברי תיפלות - זימה - כשיטת חיים. במשתה אחשוורוש תפיסת זימה זו מתוך שכרות היין מגיעה לשיאה, והמלכה שותפה טבעית בזה. זהו המשך עיקבי למה שהיא מנסה לעשות כבר קודם - מגלה האגדה - להשחית את צניעותן של בנות ישראל ולהשליט עליהם את מדיניות החיים הבהמית שלה.

² במדרש אסתר רבה (א יב) מובאת פתיחתא זו בשם שמואל בשינוי לשון כהמשך ישיר לפתיחת רבי יונתן המובאת שם משמו של רב!

יש לשים לב לכך, 'שהייתה מביאה את בנות ישראל... ועושה בהן מלאכה בשבת'. ושתי לא הסתפקה בניסיון להרס הקדושה במישור הצניעות. היא מחברת ניסיון מתועב זה לחילול שבת קודש. שני מישורים מתחברים בניסיונה זה – פגיעה בקודש שבזמן, ופגיעה בקדושה שבחיי האדם מישראל. להלן, בפרק הרביעי, נרחיב סוגיה זו.